

A zene eredete

Elolvasván Szőke Péter könyvét (A zene eredete és három világa), egy csöndben, hosszan megérelt hatalmas munka nehéz élménye terpeszkedik az emberre, olyan problematikáé, melynek végtelenül sok szála, összetevője van, s mely előddig minden zenével foglalkozó embert kilátástalanul foglalkoztatott, igazi feloldást és választ végül is csak egyképpen nyújtva – magának a muzsikának gyakorlatában.

E könyv írója viszont igen átgondolt, tapasztalaton nyugvó- és világos szerkezetbe foglalt eredeti elméletet alkotott, munkálkodását és annak tapasztalatait addig – és nem tovább – terjesztve ki, s azokat úgy igyekezvén értelmezni és megfogalmazni, ameddig mai általános és tudományos gondolkodásmódunk a világ rejtelseibe belelátni képes, s ahogyan az ott látottakat ma rendszerbe foglalhatja. Miként a Speciális és általános relativitás elméletének könnyed szöveg mögött a Kozmosz mérhetetlen súlya, úgy e mű látszólagos éteri és édeni problematikája mögött is a világ feltörhetetlen titka nehezedik. Ez esetben maga az Evolúció, mely egyszerre szabja meg a kihívó munka helyét szemléletünkben, s azt az önmaga támasztotta igényt, amit be akar tölteni. Ugyanis nem kizárólag és elsősorban zenetörténeti, hanem olyan valóságos természettudományi munkát kaptunk kezünkbe, mely a zene teljes (anyag, lét, társadalom, szerep stb.) eredetkutatása révén és során született, s melynek –, már mint a könyv által feltérképezett kérdéskörnek, miként magának a valóságban rejlő és megmutatkozó értelmes rendnek – nincs határa.

Szőke Péter az énekes madarak énekeit vizsgálta évtizedeken át, szinte az első magnetofon megjelenésétől fogva, s a technika megadta azt a lehetőséget, hogy az embernél (abszolút értelemben véve) sokkalta jobban, érzékenyebben és pontosabban halló énekesmadarak e képességét, sőt, a madárhangok és a madarak élete, magatartása közötti különös és pontos viszonyt megfigyelhesse, elemezhesse és értelmezhesse. A dolog természetét feltérképezendő tehát, a vizsgálódás terét a technika segítségével, az emberi érzéki adottságait meghaladó tartományokba is kiterjesztette.

Az eredmény bámulatos, és egyedülállóan érdekes. Igazolni látszik, és egyben pontosítja a költői "fantáziát" a madarak "beszédéről", "énekéről", "szerelmes daláról", a "szél muzsikájáról" stb., felállítva, meghatározva és többszörösen elemézve azt a vonatkoztatási rendszert, amelyben a hangok világa 1) pusztán esetleges tünet, 2) majd életműködés része és eszköze már, sőt, 3) a tudat lényegi megnyilvánulása a legfelsőbb (emberi) fokon. Szőke ennek megfelelően, mintegy az emberi és az állati zene összevetődéséből logikusan és koncepcionálisan kiterjeszti vizsgálódásait a madárvilágon kívülre is: a fizikai világba, s így – lényegében – a fizikai zeneiség, az állati (szubhumán) zene, és az emberi zene kategóriákban fogalmazza meg a könyv címében jelzett három világot, melynek illusztrálására és bizonyítására saját gyűjtéséből kellő példa-hordalékot is felvonultat. A probléma súlya oly nagy, hogy a kutatás során nemcsak a sokszoros (egyes esetekben 64-szeres) lassítás technikáját alkalmazza, (szinte e tudományterület elektronmikroszkópjaként), de a magas igényű elemzés és a várható következtetések megalapozottsága érdekében egy igen szemléletes és pontos "notációt", jelölési rendszert is készít, egyesítve benne a hagyományos, ötvonalas kottairás, és a grafikai lejegyzés rendjét és előnyeit, s mindezt a finommívű madárénekekhez igazítva.

A könyv olvasását egyes helyeken némileg nehezíti a tárgy elvontságából következő gyürkőző nyelvezet, mely itt-ott, főleg az ember zenéjénél, megszenvedi sajnos a mai tudományos nyelv értelmező "boncteknikáját", és ellentétben nyelvünk (és gondolkodásmódunk) állítás-sorjázó, sűrítő-átfogó, egyszerűsítő is komplexen viszonyító, koncentrált természetével – olykor nem egyszerűsít, hanem bonyolít, vissza-visszatérő ismétléseivel árnyal ugyan, de végül is néhol az "erdőt sűríti" inkább. Hiába: a magyar nyelvet a filozofikus tudományban alkalmazni külön művészet. Nyelvünk számára ugyanis a nem jelenség-megjelenítő (képes), hanem a jelenséget logicizmusokkal mozaikszerűen leíró módszer nemcsak egy más gondolkodásmód kényszerzubbonya, de visszalépés, "szűkülés" – ami külön tanulmányt érdemelne.

Egy ilyen horderejű munka igazát természetesen az idő méri meg, ám Szőke – a könyvének lapjairól sugárzó bizonyosságban – ezt nyilvánvalóan eldöntöttnek érzi. S ami a tényeket, mármint a hangok zeneies jelenlétét a különböző minőségi szinteken: a fizikai világban, az állat, pontosabban a madár-világban, s az emberéknél illeti, abban vitathatatlanul igaza van, és páratlan kutatói eredmény birtokába jutott: Az objektív valóság és az érzékelés ismeretelméleti összefüggésrendszerén mérve ki, ritka világossággal és szabatsággal rakja le teóriája alapköveti: a létező fizikai zeneiség (és a nem zenei hangjelenségek) bázisát, a fizikai alaki ellentéteségen, szerkezeti megkülönböztethezőségeen nyugvó minőségi meghatározottságú zeneiség objektívként feltárt rendszerét, résmentesíteni igyekezve benne minden logikai hasadékat. Ez

annál is fontosabb, mert ezen általánosnak mondható elvont rendszer révén fény derül a zene, mint a dolgok mély rendje természetbe ágyazottságának funkcionális viszonylataira, épp az evolúció lépcsőzetén világítva meg. Kérdéses azonban – hiszen a logika instrumentum csupán – a tények, tünetek együttesének, az összefüggések evolúcionáris időbeniségének, és az egyes minőség-kategóriákon átnyúló e filogenetikus mechanizmusnak magyarázata, a fejlődés leírása, az olykor szinte tautologikus magyarázat (pl. a "fizika" behatol a "biológiaiba" (?!)), rákényszeríti a maga zenei mintázottságát, ugyanakkor a biológiai mozgási-tagolódási törvényszerűségei mintázzák rá a fizikaira időbeli lezajlási folyamataikat stb.). Ez ugyanis az áttekinthetőség és az objektivitás igénye mentén –, minő paradoxon! – végül is egy teremtett világot láttat és feltételez, s nem egy evolúcionárisat, pedig Szőke kiindulása és érvelése épp az ellenkező. Állításait szó szerint véve, és szukcesszíve végiggondolva azonban, már meglévő külön kész dolgok permanenciái hatnak egymásra új immanenciákat hozva létre, ahol az ok-okozati összefüggés (tehát a fejlődés logikája) meglévők birkózása csak, s nem véletlenül. Hiszen egy logikus, tehát alárendelő gondolkodásmódban, egy bizonyos minőség csupán véle azonos, vagy nála magasabb kategorikus immanencia fialma lehet.

Az evolúció és a teremtettség kettős jelenlétének érzete, a könyv gondolatmenete mélyéből oly erősen tolakszik fel egy-egy eszmefuttatás olvasatának összegeződésekor, hogy felrémlik: valójában nem egy integrális fenomenológiai magyarázattal van-e dolgunk? Melyben – a koncepcióból eredően, amit a madárának sugall – az a priori evolúciós kategóriák "konfrontációs" határai, mint a Genézis tényei mentén mutatkozik meg a nagyszabású gondolat. Ami persze nem von le Szőke teljesítményének értékéből, különös tekintettel az alapul szolgáló hatalmas hanggyűjteményre. A zene/zeneiség és a biológiai szervezet kialakulási rendje, mint maga a Világ fölöttébb rejtélyes és homályos dolog. A vele való foglalatosság

legföljebb újabb és újabb, más és más praktikus értelmezéseket hipotéziseket szülhet.

A könyv olvastán, és makacs fantáziánk okán bizsergetően kísért még az az abszurdnak tetsző örök gondolat is, hogy a fizikaiban tetten érhető "funkció nélküli" fizikai "zene" előtt mi van –, hol és mi tehát a zenei eredet? Hiszen a fizikai ezek szerint potenciálisan már ab ovo rendelkezik a hangok általa, mintegy belőle képződésének olykor az esztétikaiba is felcsapó talmi lehetőségével, ami tételes dolog. A teória ambivalens evolúciós logikája szerint zeneiség-előzménynek lenni kellene minden fokon, tehát a fizikai mögött is. (Teljesen nyilvánvaló, hogy csupán technikai kérdés pl. az elektronok vagy más még kisebb mikrostruktúrák hangjelenségeinek hallhatóvá tétele is.) A zene eredete – ha valóban az eredet felől vesszük – éppen ezért ad abszurdum kérdés-feltevés és válasz. És az is marad. Egy világmagyarázat korlátain belüli módszeresség, melynek alfája: a béta. Nem eredet, de meglét. S ez már fenomenológiai környezet. Melynek okáról-eredetéről (Pilinszkyre és Kodályra egyaránt utalva) valóban semmit sem tudunk. Legföljebb hiszünk.

Ebből végül is kitűnik, hogy Szőke magyarázatának eleje az Ember: valójában az ember zenéjétől visszafelé, azt megalapozandó magyaráz, ami érthetően másképpen nem is lehet. Az ember zenéjével kapcsolatos fejtegetései Bartók sejtéseit – egy zenei "őstengert" látszanak igazolni. Fenntartás azonban itt is akad. Elég, ha az emberi zene kialakulásának magyarázatára utalok, melyben – leírása szerint – egy adottságaiban kész lény "tanulja meg", műveli ki az előző kategóriák zenei mintázatait, a maga adottságainak megfelelően, ami a folyamatot illetően valójában legföljebb ontogenetikusan áll hiszen az újszülött mindig is egy kategorikusan azonos előd "terméke", s az azonosság (az; hogy ember és nem más) minőségileg eleve meghatározott. Megint csak tény és nem több, hiszen az evolúciós kategória-határok közötti átmenet éppen e minőségi meghatározottságok miatt homályos. Amennyiben ugyanis minden kategória csupán az anyag evolúciója permanens menetének a következménye volna, úgy minden formai minőség (növény, állat, ember) csak "más" minőség lehetne, s az ember is csupán más lenne, de nem magasabb a többinél. Ami nem igaz.

Szőke tolla és érvelése ott erős, ahol a tények leírásával foglalkozik. Ahol maga is elámul a birtokba vett új világ nagyszerűségén, és méltón számba veszi. Egyedülálló felkészültsége és beavatottsága a zenei mikrostruktúrák világában lenyűgöző. Érvelése is pontos. Az énekes madarak funkcionális "zenéje" elemzése során még a pszichofiziológiai izgalommal való érvelés is elfogadhatónak tűnik, lévén az állatvilágban is már némi "lelkiségcsíra". Az viszont megint csak homályos dolog: miként semmisül meg a madaraknál kifejezetten fajhoz kötött "pszichofiziológia", a p. fajhoz kötöttsége az embernél, ahol azt Szőke biológiaiainak értelmezi, homályban tartva, szinte elmosva annak specifikáns faktorát, átruházva a társadalmi esztétizációra a hangsúlyt, mely társadalmi szférában az egyes kultúrák viszont éppen specifikusan léteznek. Ez elméletének talán leggyengébb, mert a legkevésbé résmentesíthető pontja. E valójában kettős specifikumot végül is egymással oltatva ki, gondolatmenete eredőjeként tagadja az egyes zenekultúrák között az eredendő sajátos különbözőségeket, ami így nem konzekvens magyarázat, s elvi kérdés marad, az ősi, sajátos, nagy foglalatú zenék (pl. a kínai, az indiai stb.) megkülönböztető

tényét azonban nem befolyásolja.

Íme a teóriák homályba vésző határtalanja. S mert a zene funkcionális viszonyait a hangzástörvények és az eredeti hallásképesség párosában az embernél véljük kiteljesedettnek, miként Szőke is, úgy a zene legfőbb kritériumát végül mégis csak azon adományán mérjük, hogy művelőként, vagy befogadóként mit képes átéltetni velünk, emberi élményeink benső végtelén. A képességek kazánja filogenetikusan ugyan nyitott, de működni mégis mindig csak egy, valamilyen módon zárt szervezetben képes, és zárt formák hagyományain át, tovább. Minden ami természetből való, az elemi szinten is különböző, (s nem egyféle), sokaságos bentfoglalásokhoz kötött.

Aki az idézett mű fizikai és madárhangja kottaanyagát végigzongorázza, ha az eredetit nem hallhatta is, nagy élményben részesül. Az elpiszkolódó emberi zeneiség alatról csodálatos és tiszta hangvilág melege érinti meg, széteső világunk egységének újabb vigasztalásával. Ennek fölfedezése, elemzése és méltóságába állítása Szőke Péter halhatatlan érdeme. (Magvető Kiadó)

SZABADOS GYÖRGY

Az állat visszatér

Agendum

Egy rigó megállítja a forgalmat
Egy pálma átfésüli az eget
Egy bajusz nőként illegeti magát
Veszélyben e napok
(Michel Deguy)

és TÁMADÁS! Ki az, aki ekkorát ugrani akar? Csak tessék, tessék! Most kezdődik a... most kezdődik... most... Na, már megint! Hiába, mit lehet tenni... Elbizonytalanodom, ha nem látom a jelentkezők tolongását. Márpedig mindent látok, csak azt nem. És ami a szemem előtt végbe megy, az nem vízió.

Látom, hogy egyes újságok és más egyes, szaksajtónak (ki)nevezett újságok tele vannak nagyon eredeti, (alig) másolat-fizimiskájú egy- és többvalakikkal; látom, hogy a szóban (képen, korongon...) forgatottak egyre inkább hiszik, hogy ők forognak; látom, hogy nincs porszem, ami forgó és forgatott harmonikus semmittevésében fennakadást okozhatna: HISZEN A HINTA ÁLL. Ezt viszont hallani. Zeppelinek, gördülő kövek, rossz társaságok, koszos palik, várakozó tomik és gombos márkok suhanó-zakatoló-robbanó életzajai helyett a MEGHATÁROZHATATLAN CSENDET. A félregondolt csendet, amelyben a hangtalanságra nem válasz a fizikailag szabályos (...) rezgések egymásutánja. A dobhártyák betömvé hallgatnivalóval, az idegpályák szikráznak a decibelektől, de a szívbe, sőt az agyba nem jut el semmi. Ez maga a süketség, DOLBY SYSTEMMEL, KOMPAKT LEMEZEN, SZÍNES ÉLŐBEN ÉS FELVÉTELÉRŐL, 0-24 ÓRÁIG A MJUZIKTÍVÍN – a szükséges mennyiségben. Amennyi ahhoz szükséges, hogy csak a zörejihiány tűnjön fel, ne a csend.

A Mechanizmus, minden tökéletesítés ellenére, nem önműködő. A Semmi (még) nem ébredt öntudatra. Működtetik és fenntartják szívós érdekek, érdekelték. Épp ez az "üzemeltettség" a szisztéma gyenge pontja, ugyanis az olyan önmagát növelő, természetes jelenségekkel, szemben, mint például a tehetség (:elhivatottság, jobbitó szándék-erő...) lényegében tehetetlen. Eddig-addig, így vagy úgy megakadályozhatja ezek megszólalását, megpróbálhatja "beépítésüket", hosszabb távon azonban mindkét módszer hatástalan. A "magányos" tehetség sohasem áll egyedül, nem tűnhet el, és nem tüntethető el – végleg. Ehhez – höm-höm – a népet kellene levágy felváltani, ugyebár?...

A szisztéma tragikomikus vonása, hogy sehogyan sem képes meg-felemészteni a tehetség mibenlétét: a különbséget érvényesítés és beteljesítés között. A belső indíték évelő, gyomtermészetű képződmény. Gyakran a legmostohább körülmények közepette fejlődik legerőteljesebben, de "miként oly gyakran, de nem okvetlenül", a TÖRŐDÉST IS JÓL TŰRI. Egyszóval: kiismerhetetlen, másszóval: felszámolhatatlan, egyébként fütyül (zongorázik, énekel, szaxizik, gitározik, harsonázik, tubázik...) minden körítésre és kerítésre. Azzal törődik, amivel tudja, hogy törődnie ADATOTT. "A slágerlisták kitagadnak / a dilettánsok szemet kapnak / köpök rá, ha nem jut babér / ebben sajnos nem vehetek részt" – foglalta össze egykoron az elmondottakat az egykori